

A Study on Themes and Synonyms from Indian Style Poets' Perspective (Based on mystical sonnets of Erafi Shiraz, Taleb Amoli, Kalim Kashani and Saeb Tabrizi)

Morad Esmaceli¹ | Fatemeh Gilani²

1. Corresponding Author: Assistant professor of Persian Language and Literature Dept, University of Gonbad Kavoos, of Gonbad Kavoos, Iran, Email: emorad@gonbad.ac.ir
2. PhD Student of Persian Language and Literature University of Mazandaraan, Babolsar, Iran

Article history: Received 12 May 2019;

Received in revised form 03 May 2021;

Accepted 09 May 2021

Abstract

In the 10th century, with the advent of Safavid Dynasty, a fundamental reform was made in Iranian society and, consequently, in all its thought and art domains. In this era, a style with vivid difference from the previous ones was born and the Persian poetry was reformed either in terms of form or meaning. Creation of new themes limited to one verse was one of the topics that had the most importance in the poet of this style and was replaced by all poetry topics. Through investigating the sonnets of four of the most eminent poets of this style the following results were obtained regarding theme: new themes and beautiful literary language have tight and direct relationship with each other and the poets depict such colorful theme using beautiful words and expressions. Features like attempts to find new themes, difficulty in understanding the theme for the audience, making wonder and joy for the poet and audience and freshness are the most fundamental components of new themes. In addition, such themes are found through thought and silence and the principal source of their discovery are the environmental elements around the poet.

Key Words: Indian style, Theme, Safavid Dynasty, Sonnet

1. Introduction

The emergence of Indian style with its different paradigm moved Persian poetry moved into a different route, which was incomparable with previous eras (Ismaili and Hasanpooralashti, 2014, 44-21). The most important concern for poets in this school is creating untapped concepts within a line as well as generating delight for its readership. In fact, in the poetry of this period, the concept has the highest significance and replaces poetical subjects to the extent that in the views of some scholars, Indian style is the poetry of the concept rather than the subject (Shamsia, 1995, 298).

To create fresh concepts, poets engaged in this style recourse to anywhere and anything to achieve their objectives. Even though the poets paid special attention to these terms and meanings, in their works, there were not any coherent and clear words concerning the quiddity of these terms. Also, views about their poetry are various and even antithetical. The lack of clarity and coherence generates questions for critics, audiences, and readers of Indian style poetry. Therefore, the authors of this paper are to address what are the characteristics and nature of the poems of the poets in question and find a possible answer.

2. Research methodology

This study is text-oriented and capitalizes on a descriptive-analytical approach along with the library-documentary method. As evident in the title of this study, though perusing the sonnet divans of four Indian style poets: Saeb Tabrizi, Kalim Kashani, Orfi Shirazi, and Taleb Amoli, the current article

Journal of Subcontinent Researches, Vol. 15, No.44, 2023, pp. 29-42

DOI: 10.22111/jsr.2021.29958.1949

© The Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

strives to find the quiddity and essence of Indian style concepts and synonyms from the standpoints of the poets.

3. Discussion

Undoubtedly, paying attention to concepts and inventing them is the key concern of poets in the Indian style. Few are poetical divans whose creators to be free from finding new concepts and meanings. This attention has been to the degree that it penetrated to their poetry and has been the subject of the (poetical) discourse, and this means that “poets in this period employed many poetical and rhetorical terms in their poetry, and spoke about it. They also evaluated their poetry, whether it qualifies or not (Hasanpooralashti a, 2005, 70). Concepts and synonyms include the meaning of the alien, colorful meaning, conspicuous meaning, delicate meaning, complicated meaning, circular meaning, elevated thought, fresh thought, new discourse, etc. which were frequently applied in the divans of this era. In continuance, explanations concerning the quiddity of concept and its synonyms will be mentioned.

3.1. Features of new concepts

- a. One cannot easily achieve new concepts and a delicate meaning.
- b. Also, articulating this meaning is difficult, and its understanding demands attention and cogitation.
- c. This colorful meaning generate delight for the poet and wonder and joy for his readership
- d. Undoubtedly the principal feature of the new concept and alien meaning in the Indian style is its freshness and uniqueness. In other words, the concept is new and the meaning exotic so long as they have not been utilized in their current fashion in the past, and they are unique to the poet or the result from the metamorphosis of the subjects which formerly were used.

3.2. Techniques of Creating Concepts

The poets operating in this style have referred to some techniques for creating the new concepts, and alien meanings, prominent among them are cogitation and silence.

3.3. The Wellsprings of New Concept Discovery

Due to changes that happened in the area of poetical subjects in this era, as well as the emphasis was placed on untapped concepts and exotic meanings, it is natural that the sources of the poets had altered too.

The Indian style poet treads a different path. Since, in this period, orthodox topics are toppled, the poets did not cull their themes from books and their predecessors. Instead, they got their inspiration from their surroundings. Hence, the poet permits himself to fish for new concepts from everywhere and everything. It has been their principal characters in this period. In this regard, all constituents of plain creation, their immediate Nature, the simple life of the mass could be the source of fresh concepts for them, and this phenomenon forms through forging abstract relations and imaginative bonds with inner thoughts.

4. Conclusion

In the 10th century, with the rise of the Safavid dynasty, there was a dramatic evolution in Iranian society. Persian poetry, which has always been the most important and main media in this land, thus in turn led to the emergence of a specific style in Persian literature. This style became known as the Indian style. The poets of this style were different in their style from those ones following Khorasani style poets who imitated the nature and its elements. They were also different from the mystic poets of the Iraqi style whose vision was entirely inner and universal. The newly emerged style paid attention to both the outside world and its embedded elements, and the inner world and their mental and psychological conditions. In this regard, they touched on a combination of the inside and the outside worlds. Notably, all could occur in only one poetic verse. Therefore, paying attention to themes became the most important mental concerns of poets of this style. In few anthologies, it is possible to know that its owner is free from the idea of finding new themes and new meanings.

This attention is so tangible that its themes and synonyms are clearly related to their poetry as well. According to the poets in this style, it can be argued that the themes and synonyms are a network of connections among the words of a verse, achieved by great effort and discovery of verbal and spiritual proportions which make them difficult to understand.

Moreover, the themes and synonyms must express a speech in a virgin and deep-thinking manner and precisely must reflect all elements of existence, ordinary life and nature components and thus create happiness for the poet and his audience.

5. References

- Amoli, Taleb, **koliat-e ashar**, Ed: Shahab Taheri, Tehran: Sanaei Publications.
- Ashouri, Darioush. (1999). **Sher va andisheh**, Tehran: Markaz Publications.
- Brown, Edward. (1997). **Tarikh-e adabiat-e iran az safavieh ta asre hazer**, Ed: Zya Addin Sagadi va Abdolhossein Navayi, Tehran: Morvarid Publications.
- Esmaeeli, Morad, hassanpour Alashti, hossein. (2015). An Investigation of Distinction and Incommensurability of Indian Style with Former Styles Through Thomas Kuhn Theory, **Sherpzhoohi**, 6(3): 21-44.
- Fotuhi, Mahmood. (2007). **Naghd-e adabi dar sabk-e hendi**, Tehran: Sokhan Publications.
- Fotuhi, Mahmood. (2017). Theme in the Indian Style Poetical Technique, **Naghd-e adabi**, 9(34): 119-156.
- Hassanpour Alashti, Hussein. (2006a). Meaning of the Alien in Sayeb Tabrizi Poems, **nashrye-e danshkaday-e adabiat va oloom ensani-e danshgah-e tabriz**, 48(196): 84-96.
- Hassanpour Alashti, Hussein. (2006b). **Tarz-e taze: sabkshenas-ye ghazal-e sabk-e hendi**, Tehran: Sokhan Publications.
- Husseini, Hassan. (1989). **Bidel, seoehri va sabk-e hendi**, Tehran: Soroosh Publications.
- Kashani, Kalim. (1983). **Divan**, Ed: Mahdi Afshar, Tehran: Zarrin: Publications.
- Khatami, Ahmad. (1993). **Sabk-e hendi va dore-ye bazgasht (ya neshane-hayi az sabk-e hendi dar sher dore-ye aval-e bazgast-e adabi)**, Teran: Baharestan Publications.
- Mo'tamen, Zainolabedin. (1993). **Tahavol-e sher-e farsi**, Tehran: Tahouri Publications.
- Mohabbati, Mijtaba. (2009). **Az mana ta surat: tabaghebandi va tahlil-e risheha, zaminehha, nazarieha, jarianha, roykardha, andiseha va asar-e mohem-e naghd-e adabi va adabiat-e farsi**, Tehran: Sokhan Publications.
- Nemani, Shebli. (1989). **Sherolajam ya tarikh shoara va adabiat-e iran**, (3,4,5), Tarjomeh: Sayed Mohammadtaghi Fakhr-e Dayi Gilani, Ashena Publications.
- Orfi-e Shirazi, **koliat-e orfi-e shirazi**, Ed: Javaheri "vajdi", Tehran: Sanaee Publications.
- Safa, zabihollah, **tarikh adabiat dar iran**, Tehran: Ferdowsi Publications, 1984.
- Sayeb Tabrizi, Mohammadali. (1993). **Divan-e sayeb-e tabrizi**, Ed: Mohammad Ghahreman, Tehran: Elmi va Farhangi Publications.
- Shafiei Kadkani, Mohammadreza. (1999). **Adabiat-e farsi az asr-e jami ta roozegar ma**, targome: Hojatollah Asil, Tehran: Nay Publications.
- Shamisa, Syrus. (2000). **Sabkshenasi-e sher**, Tehran: Ferdows Publications.
- Suratgar, Lotfali. (1967). **Manzoumeh-haye ghnayei dar iran**, Tehran: Tehran University Publications.
- Zarinkoob, Abdolhussein, **az gozashtaye adabi iran**, Tehran: Sokhan Publications.

Cite this article Esmaeeli, Morad., Gilani, Fatemeh. (2023). A Study on Themes and Synonyms from Indian Style Poets' Perspective (Based on mystical sonnets of Erafī Shiraz, Taleb Amoli, Kalim Kashani and Saeb Tabrizi). *Journal of Subcontinent Researches*, 15(44): 29-42. DOI: [10.22111/jsr.2021.29958.1949](https://doi.org/10.22111/jsr.2021.29958.1949)

بررسی مضمون و مترادفات آن از منظر شاعران سبک هندی با تکیه بر غزلیات عرفی شیرازی، طالب آملی، کلیم کاشانی و صائب تبریزی

مراد اسماعیلی^۱ | فاطمه گیلانی^۲

۱. نویسنده مسئول: استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گنبد کاووس، گنبد کاووس، ایران، ایمیل: emorad@gonbad.ac.ir
۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

چکیده

مضمون و مترادفات آن، از جمله کلیدواژه‌های اصلی مورد استفاده شاعران سبک هندی است؛ تا جایی که ساختن مضامین تازه و بکر در محدوده یک بیت، یکی از موضوعاتی است که بیشترین اهمیت را نزد شاعران این سبک دارد و جای همه موضوعات شعری را می‌گیرد؛ با وجود این، سخنان منسجم و روشنی از مختصات و ماهیت این اصطلاحات در سروده‌های این شاعران دیده نمی‌شود. این پژوهش با رویکرد متن‌محور و با رهیافتی توصیفی-تحلیلی، با مطالعه و دقیق‌شدن در دیوان غزلیات چهار شاعر معروف سبک هندی: صائب تبریزی، کلیم کاشانی، عرفی شیرازی و طالب آملی، و استناد به سخن خود شاعران به عنوان منبع اصلی پژوهش، در پی یافتن مختصات و ماهیت مضمون و مترادفات آن از منظر شاعران مورد است. براساس آنچه از سخن شاعران مورد نظر حاصل می‌شود، مضمون و مترادفات آن، شبکه‌ای از پیوندها و ارتباطات میان واژگان یک بیت است که با تلاش زیاد و کشف تناسب لفظی و معنوی حاصل می‌شود و از این رو، درک و فهم آن بسیار دشوار است؛ علاوه بر این، مضمون و مترادفات آن، بیان سخن به شکلی تازه و بکر است که به واسطه تفکر و اندیشه فراوان و دقیق‌شدن در همه عناصر هستی، زندگی عادی و اجزای طبیعت به دست می‌آید و به همین سبب، باعث خلق لذت هنری برای شاعر و مخاطبان او می‌شود.

واژه‌های کلیدی: سبک هندی، مضمون، عصر صفوی، غزل

۱- مقدمه

با پیدایش شعر سبک هندی، در هنجارها و گزاره‌های ادبی تغییر و تحولات چشمگیری روی نمود و بسیاری از آن‌ها که مدت‌ها عنصر ذاتی شعر دانسته می‌شدند، اهمیت خود را از دست داده، بی‌اعتبار شدند و بسیاری از هنجارها و گزاره‌های ادبی جدید جای آن‌ها را گرفتند. یکی از تمایزات عمده این سبک با دیگر سبک‌های شعر فارسی، «تغییر جهت خلاقیت‌های ادبی از تصویرسازی به مضمون‌آفرینی است» (حسن‌پور آلاشتی، ۱۳۸۴: ۱۶۶) درحقیقت، با افول و غروب سبک عراقی و کم‌رنگ‌شدن تصوف و عرفان و ظهور صفویان و شکل‌گیری سبک جدید، «جریان‌های معنایی و معناگرایی اندک‌اندک جای خود را به فرقه‌های مضمون‌ساز می‌دهند و چیزی نمی‌گذرد که مضمون تماماً جای معنا را می‌گیرد، چندان که در میان کل

مطالعات شبه‌قاره، دوره ۱۵، شماره ۴۴، ۱۴۰۲، صص ۲۹-۴۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۱۹

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۰/۰۲/۱۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۲/۲۲

استناد: اسماعیلی، مراد؛ گیلانی، فاطمه. (۱۴۰۲). بررسی مضمون و مترادفات آن از منظر شاعران سبک هندی، با تکیه بر غزلیات عرفی شیرازی، طالب آملی، کلیم کاشانی و صائب تبریزی. *مطالعات شبه‌قاره*، ۱۵(۴۴): ۲۹-۴۲.

DOI: 10.22111/jsr.2021.29958.1949

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

© نویسندگان

گروه‌های ادبی عهد صفوی، یک جریان معناگرای ممتاز، مثل مکتب تعلیم ناصرخسرو، دبستان عرفانی سنایی و مولوی، یا مدرسه حکمت و وعظ نظامی و خاقانی - که انگیزه و غایت شعر خود را بسط و تعلیم معنا اعلام کنند - نمی‌بینیم و همه را غرق یافتن مضامین ناب می‌بینیم؛ به گونه‌ای که مقوله‌های معنوی نیز در نهایت، چیزی جز امتداد و استحکام مضمون نیستند» (محبتی، ۱۳۸۸: ۱۲۲-۱۲۳).

۱-۱- بیان مسئله و سؤالات تحقیق

با پدیدار شدن سبک هندی و گفتمان متفاوت آن، شعر فارسی در این حوزه، به راهی متفاوت کشیده می‌شود که با دوره‌های گذشته قابل قیاس نیست (رک: اسماعیلی و حسن‌پور آلاشتی، ۱۳۹۳: ۲۱-۴۴). مهم‌ترین موضوعی که برای شاعران این سبک دارای اهمیت است، ساختن مضامین بکر و تازه در محدوده یک بیت و خلق لذت برای مخاطبان خود است؛ درحقیقت، در شعر این دوره، این مضمون است که بیشترین اهمیت را داراست و جای موضوعات شعری را می‌گیرد تا آنجا که به عقیده برخی «شعر سبک هندی شعر مضمون است، نه موضوع» (شمیسا، ۱۳۷۴: ۲۹۸)؛ از این رو، نویسندگان جستار حاضر در پی آنند تا برای این پرسش که مضمون در شعر شاعران مورد نظر چه مختصات و ماهیتی دارد، پاسخی بیابند.

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

اگرچه مضمون و مترادفات آن بسامد بسیار بالایی در شعر شاعران سبک هندی دارند، هنوز تصویر روشنی از ماهیت و مفهوم مضمون در شعر این شاعران وجود ندارد؛ از این رو، ضروری به نظر می‌رسد با دقیق شدن در شعر شاعران این سبک، به بررسی مختصات مضمون و مترادفات آن از منظر آن‌ها پرداخته شود.

۱-۳- روش تفضیلی تحقیق

این پژوهش با رویکرد متن‌محور و با رهیافتی توصیفی-تحلیلی، از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی بهره می‌برد؛ بنابراین، همان‌گونه که از عنوان پژوهش حاضر پیداست، نویسنده با مطالعه و دقیق شدن در دیوان غزلیات چهار شاعر معروف سبک هندی: صائب تبریزی، کلیم کاشانی، عرفی شیرازی و طالب آملی، و استناد به سخن خود شاعران به عنوان منبع اصلی پژوهش، در پی یافتن مفهوم و ماهیت مضمون و مترادفات آن از دیدگاه شاعران مورد است.

۱-۴- پیشینه پژوهش

برخی از صاحب‌نظران و منتقدان ادبی که درباره چستی مضمون، آرای ارائه کرده‌اند، نگاهشان به سبک‌های قبل از سبک هندی بوده است و اساساً تمایزی بین مضمون در سبک‌های شعر فارسی قائل نشده‌اند؛ اما دو اثر به صورت مستقل به بررسی مضمون در سبک هندی پرداخته‌اند که به بحث پیرامون آن‌ها می‌پردازیم.

حسن‌پور آلاشتی، مضمون را مقوله‌ای ساختاری و مربوط به فرم و ظرفیت‌های زبانی می‌داند و عامل شکل‌گیری مضمون را اساساً قدرت تداعی شاعر (از رهگذر شباهت‌ها، مجاورت‌ها و تضادها)، امکان‌ات دلالی کلمات، امکان‌ات تصویری و تداعی موتیف‌ها و قراردادهای ادبی می‌داند. ایشان در نهایت مضمون‌سازی را چنین تعریف می‌کند: «ایجاد یا کشف رابطه و پیوند تازه میان امر ذهنی - گاه عینی - با عناصر ذهنی یا عینی دیگر که در ظاهر هیچ پیوندی میان آن‌ها نیست» (حسن‌پور آلاشتی، ۱۳۸۴: ۱۶۵). فتوحی نیز در مقاله «مضمون در فن شعر سبک هندی» بر آن است تا تصویری روشن از مفهوم مضمون در شعر سبک هندی به دست دهد. او در ابتدا، به ویژگی‌هایی چون: نکته یا دقیق‌بودن، سربسته‌بودن، برتر از لفظ بودن و... مضمون اشاره می‌کند. در ادامه، به بیان چند شگرد در مضمون‌آفرینی می‌پردازد و در پایان، به روند رو به پیچیدگی مضمون، از صائب تا پایان قرن دوازدهم اشاره می‌کند (فتوحی رودم‌عجنی، ۱۳۹۵: ۱۱۹-۱۵۶).

دو اثر ذکر شده، اگرچه به موارد قابل تأملی در باب مضمون اشاره کرده‌اند، با این مقاله تفاوت‌هایی آشکار دارند که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌کنیم. حسن‌پور آلاشتی، در کتاب طرز تازه، با نگاهی سبک‌شناسانه به بررسی غزلیات شاعران سبک هندی می‌پردازد. ایشان همچنین ضمن بیان ویژگی‌های سبک هندی، در پی بیان این مطلب است که شاعران این سبک چگونه و با چه شگردهایی به خلق مضمون دست یازیده‌اند و به دنبال یافتن مختصات مضمون از منظر شاعران این سبک بر نمی‌آید.

فتوحی، نیز اگرچه به صورت مستقل و دقیق به بحث درباره مضمون پرداخته و با دقت نظر مضمون در سبک هندی را مورد بررسی قرار داده است، مقاله‌اش بر یک جامعه خاص تمرکز ندارد؛ هم به تذکره‌های قرن یازدهم و دوازدهم، همانند سرو آزاد، خزانه عامره، مرآت الخیال و... پرداخته است، هم به شعر شاعران شاخه هندی این سبک مثل غنی کشمیری و بیدل و هم به اشعار صائب تبریزی که نماینده شاخه ایرانی سبک هندی است. از آنجایی که دو شاخه هندی و ایرانی این سبک، دارای ویژگی‌هایی متفاوت هستند، بدیهی به نظر می‌رسد میان تلقی بیدل و صائب از مضمون، تفاوت‌های زیادی وجود داشته باشد.

۲- بحث و بررسی

۲-۱- سبک هندی، سبکی متمایز

در قرن دهم هجری، با روی کار آمدن دولت صفویه، تحولی اساسی و شگرف در جامعه ایران و به تبع آن در ادبیات فارسی، خصوصاً شعر فارسی که همواره مهم‌ترین و اصلی‌ترین رسانه این سرزمین بوده است، رخ داد. در این دوره با استقرار دولت قدرتمند صفویه و در پی آن، پیشرفت‌ها و در نتیجه، رشد و گسترش شهرنشینی و رفاه نسبی طبقات متوسط نسبت به دوران گذشته و همچنین عدم توجه پادشاهان صفوی به شعر و شاعران، شعر فارسی از دربار قدم بیرون گذاشت و به قهوه‌خانه‌ها و اماکن عمومی دیگر راه یافت و بر اثر ذوق و زیباشناسی مردم کوچه و بازار، به شکلی جدید ظاهر شد. این سبک، با سبک‌های قبل و بعد از خود، دارای تمایزاتی آشکار است و به تعبیری «به کلی از آثار ادبی ادوار دیگر، متمایز است.» (مؤتمن، ۱۳۷۱: ۳۳۴). این گسست و فاصله گرفتن از شیوه و سبک شاعران پیشین است که سبب می‌شود ناقدان شعر دوره بازگشت، شیوه شاعران این سبک را خلاف فصاحت و دور از بلاغت بدانند و به شاعران آن دوره توصیه کنند که «برای همه شعرا فرض است که برای حفظ ارزش‌های ادبی به شیوه قدما - که توأم با فصاحت و بلاغت بوده است - برگشت کنند.» (خاتمی، ۱۳۷۱: ۵۰).

تمایز موجود میان این سبک با سبک‌های گذشته ادبیات فارسی از دید منتقدان ایرانی و غیرایرانی که به بررسی شعر فارسی پرداخته‌اند نیز پنهان نمانده است و پژوهشگرانی که به بررسی این سبک پرداخته‌اند، به آن اشاره کرده‌اند (رک: زرین کوب، بی تا: ۲۹۷؛ مؤتمن، ۱۳۷۱: ۳۶۰؛ شمیسا، ۱۳۷۴: ۲۹۶؛ نعمانی، ۱۳۶۸: ۱۸؛ براون، ۱۳۷۵: ۱۳۳)؛ از این رو می‌بایست این سبک را نوعی گسست در ادبیات و شعر فارسی محسوب کرد که دارای گفتمان خاص خود است و همه مقوله‌های معنایی و صوری آن نیز دارای تفاوت‌هایی آشکار با دوران و سبک‌های دیگر است و چنان‌که نویسنده کتاب ارزشمند تاریخ ادبیات در ایران، به درستی اشاره کرده‌اند، «از آغاز تا پایان عهد صفوی باید آن مقیاس فصاحت را که در سخن شاعران سده چهارم و پنجم تا پایان سده هشتم بوده است، رها کرد و مقیاس دیگری جست.» (صفا، ۱۳۶۳، ج ۵: ۵۲۲).

همان‌گونه که گفته شد، شعر این دوره شعر مضمون است و شاعران این سبک نیز برای یافتن مضامین تازه و نو، از هیچ کوششی فروگذار نکرده‌اند؛ از این رو، در بررسی موضوع شعر این دوره، می‌بایست درباره مضمون و ویژگی‌ها، چگونگی خلق آن و... در نظر شاعران این سبک، به بحث و بررسی پرداخت.

۲-۲- نگاهی به مضمون، مترادفات آن در شعر سبک هندی

بی‌شک توجه به مضمون و مضمون‌پردازی، از مهم‌ترین مشغله‌های ذهنی شاعران سبک هندی است و در کمتر دیوانی می‌توان سراغ گرفت که صاحب آن از اندیشه یافتن مضمون تازه و معنی نو فارغ باشد. این توجه به حدی بوده است که به وضوح به

شعر آن‌ها نیز وارد و موضوع سخن واقع شده است؛ «یعنی شعرای این عهد اصطلاحات ادبی و بلاغی فراوانی را در شعر خویش به کار گرفتند، در باب آن سخن گفتند و اشعار خود را واجد یا فاقد آن شمردند» (حسن پور آلاشتی، ۱۳۸۴ الف: ۷۰). مضمون و مترادفات آن، از قبیل: معنی بیگانه، معنی رنگین، معنی برجسته، معنی نازک، معنی پیچیده، معنی دورگرد، فکر بلند، فکر تازه، سخن تازه و... از جمله این اصطلاحات اند که در دیوان‌های این عصر، به وفور وارد شده است. نگارنده در ادامه با بررسی مضمون و مترادفات آن در غزلیات چهار شاعر مورد نظر، در پی یافتن پاسخ‌هایی برای سؤالات پژوهش برمی‌آید.

۲-۱- ویژگی‌های مضمون تازه و مترادفات آن

شاعران این سبک به صورتی روشن و دقیق در بیان چستی مضمون تازه و معانی بیگانه و... سخنی نگفته‌اند و به همین دلیل نمی‌توان با تکیه بر اشعار آن‌ها تعریف جامع و کاملی از این اصطلاحات به دست داد؛ اما با بررسی اشعار آن‌ها می‌توان ویژگی‌هایی را برای این اصطلاحات از دل دیوان‌های شعر آن‌ها استخراج کرد که در ادامه، با ذکر شواهدی به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.

الف: مضامین تازه با لفظ گره خورده است

در عرصه ادبیات و نقد و نظرهایی که پیرامون آن صورت گرفته است، همواره در مورد دو واژه «لفظ» و «معنی» یا «صورت» و «محتوا» جدال‌هایی وجود داشته است؛ گروهی قائل به اصالت محتوا و گروهی دیگر اصالت لفظ بوده‌اند. عده‌ای نیز راهی بینابین را برگزیده و بر این عقیده‌اند که بین این دو تلفیق و پیوندی برقرار است.

در غزل سبک هندی، لفظ از اهمیتی اساسی برخوردار است و از آنجایی که در این سبک «آنچه شاعران در ذهن دارند، چگونگی گفتن است» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۸: ۳۷)، تمام تلاش خود را برای خلق مضامین و معانی تازه در کسوت لفظی زیبا و بدیع به کار می‌بندند؛ به بیانی دیگر، معنی مورد نظر شاعر، می‌بایست در لفظی زیبا و دلنشین پنهان باشد و مخاطبان با شنیدن لفظ و کشف روابط بین الفاظ، به معنی مورد نظر برسند؛ از این رو، هم لفظ و هم معنی برای شاعران این سبک از ارزش و اهمیت ویژه‌ای برخوردارند و به تعبیری به هم گره خورده‌اند. ابیات زیر تأییدی بر این مطلب است:

<p>در نطق سبک‌روح‌تر از جوهر جان باش (طالب آملی، بی تا: ۶۳۰)</p> <p>همه فکرهای نازک، همه قصدهای رنگین (همان: ۸۱۲)</p> <p>من چنان از ره باریک بیان می‌گذرم (همان: ۷۷۸)</p> <p>لفظ را بر هم نیچد، شأن مضمون نشکند (عرفی شیرازی، بی تا: ۲۹۰)</p> <p>کاری کنم که لفظ چو معنی شود لذیذ (همان: ۳۱۵)</p> <p>می‌بود دلبری خم زلف بریده را (کلیم کاشانی، ۱۳۶۲: ۸۶)</p> <p>کیست صائب تا کند جانان و جان از هم جدا (صائب تبریزی، ۱۳۷۱، ج ۱: ۸)</p>	<p>آرایش معنی چه بود تازگی لفظ</p> <p>به سواد شعر طالب نظرم فتاد و دیدم</p> <p>رشته چون می‌گذرد از ره سوزن به عذاب</p> <p>در بیان شعر عرفی وقت آن خوش کز حسد</p> <p>چون سر کنم حدیث تو با ذوق اهل حال</p> <p>کاری اگر ز صورت بی معنی آمدی</p> <p>لفظ و معنی را به تیغ از یکدگر نتوان برید</p>
---	---

شیشه شیراز می‌خواهد می شیراز را (صائب تبریزی، ۱۳۷۱، ج ۱: ۸)	لفظ نازک حسن معنی را دوبالا می‌کند
لفظ پاکیزه پر و بال دهد معنی را (همان: ۲۷۳)	گرچه بی بال کند معنی نازک پرواز
باده شیراز را در شیشه شیراز کرد (صائب تبریزی، ۱۳۷۱، ج ۳: ۱۱۶۴)	هر که صائب معنی رنگین به لفظ تازه بست
نظاره رخ او بی نقاب نتوان کرد (صائب تبریزی، ۱۳۷۱، ج ۴: ۱۸۲۲)	ظهور معنی روشن بود ز پرده لفظ

این ابیات بیان‌کننده عقیده مسلط شاعران این دوره است که در اشعارشان تجلی و بروز یافته است تا حدی که شاعری چون صائب تبریزی، -همان‌گونه که در ابیات بالا آمده است- نه تنها «ظهور معنی را وابسته به پرده لفظ می‌داند»، بلکه از «لفظ با عنوان پر و بال معنی» یاد می‌کند و بر این باور است که «این دو با تیغ هم از هم جدا نمی‌شوند».

ب: تلاش زیاد لازمه دستیابی به مضمون است

از نظر شاعران سبک هندی، مضمون نو و معنی نازک به آسانی و سهولت به دست نمی‌آید و برای دستیابی به آن تلاش فراوان لازم است.

عمرها بر در اندیشه اقامت بایند (عرفی شیرازی، بی تا: ۲۵۸)	تا یکی شاهد معنی بکشد بند نقاب
هر که می‌بیند مرا گوید بجز دیوانه نیست (کلیم کاشانی، ۱۳۶۲: ۱۲۷)	صید معنی را ز بس می‌بندم و وامی‌کنم
آسان نمی‌توان سر زلف سخن گرفت (همان: ۱۳۴)	از پیچ و تاب فکر تنم صد شکن گرفت
پیچ و تاب گوهر شمشیر از خون خوردن است (صائب تبریزی، ۱۳۷۱، ج ۲: ۵۳۶)	معنی نازک به آسانی نمی‌آید به دست
آیه آن زلف را تقریر کردن مشکل است (همان: ۵۲۳)	معنی پیچیده می‌پیچد زبان تقریر را

ج: درک و فهم مضمون دشوار است

همچنان که گفتن و بر زبان آوردن این معانی دشوار است، فهم و درک آن برای مخاطبان نیز کاری دشوار است و نیاز به دقت نظر و تفکر دارد:

بسکه در خاطر آن موی میان می‌گذرد (کلیم کاشانی، ۱۳۶۲: ۱۴۱)	هوش باریک شود تا سخنم فهم کند
در نزاکت‌های فکر ما رسیدن مشکل است (صائب تبریزی، ۱۳۷۱، ج ۲: ۵۲۵)	می‌توان راز دهان یار را تفسیر کرد

در توضیح این دو ویژگی مضمون از منظر شاعران این سبک باید گفت، ابهام و پیچیدگی در سبک هندی دارای اهمیت فراوانی است. درحقیقت، جریان عمده در شعر این عصر، گرایش به جانب دشواری و پیچیدگی دارد و مطابق با معیارهای

جمال‌شناختی شاعران این جریان، شعر مشکل و دشوار که معنای آن به سادگی دریافت نشود، بهترین شعر است. براین اساس، این گرایش شاعر را به تلاشی سخت برای دستیابی به معنی و مضمون تازه و بیگانه وادار می‌کند. معنایی که وقتی که در شعر پیچیده می‌شود به سادگی به ذهن مخاطب نیاید و اعجاب و شگفتی او را برانگیزد (فتوحی رودمعجنی، ۱۳۸۵: ۳۹) و به‌همین دلیل بحث «معنی» و «یعنی» در برخی تذکره‌ها دیده می‌شود. در توضیح این دو واژه باید گفت به عقیده منتقدان آن روز «آنچه از شعر بی‌تکلف حاصل شود، معنی است و آنچه به توجیه و تکلف برآید یعنی» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۸: ۲۷).

د: ایجاد لذت برای شاعر و مخاطب

مضامین تازه و معانی بیگانه سبب لذت شاعر و شگفتی و لذت مخاطب او می‌شود؛ درواقع، ایجاد شگفتی و لذت در شعر سبک هندی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است تا آنجا که می‌توان گفت شعر سبک هندی، شعر لذت است، نه معنویت. در بررسی شعر این عصر، به‌وضوح دریافت می‌شود که ذوق زیبایی‌شناسی شاعران و مخاطبان مفتون و مسحور لحظه‌های لذت‌بخش شاعرانه است؛ این لحظه‌ها که از کشف و ابداع‌های تخیلی و ایجاد تناسب‌های لفظی و خیالی مایه می‌گیرد، بیشترین توجه شاعران را به خود معطوف ساخته است (حسن‌پور آلاشتی، ۱۳۸۴: ب: ۲۶). فرایند آفریدن لذت در شعر سبب شده است تا شاعران این سبک، همه تلاش خود را صرف خیال‌بندی و حیرت‌انگیزی کنند؛ زیرا با کشف و ابداع مضامین تازه و تصاویر جدید، برای خود و مخاطبان‌شان لذت روحی فراهم می‌کنند.

در غریبی آشنا از آشنا هرگز نیافت	لذتی کز معنی بیگانه می‌یابیم ما (صائب تبریزی، ۱۳۷۱، ج ۱: ۱۳۴)
صائب از فکر گلوسوز تو لذت می‌برد	هر که می‌داند زبان شعله ادراک را (همان: ۵۴)
در بهار سرخ‌روی همچو جنت غوطه داد	فکر رنگین تو صائب خطه تبریز را (همان: ۳۹)
طالب از روی عروسان سخن بند نقاب	مگشا چند شوی باعث حیرانی ما (طالب آملی، بی‌تا: ۲۲۹)

ه: تازگی و غیرتکراری بودن

بی‌تردید اصلی‌ترین و بنیادی‌ترین ویژگی مضمون و معنی بیگانه در شعر سبک هندی، تازگی و غیرتکراری بودن آن است. به تعبیری این مضمون زمانی نو و جدید است و به‌عنوان معنی بیگانه و... شناخته می‌شود که قبل از آن بدان شکل، مورد استفاده قرار نگرفته باشد و خاص شاعر و نگاه او به جهان و هستی باشد یا حاصل تغییر و دگرگونی‌ای در موضوعات و مفاهیمی باشد که قبلاً استفاده شده است:

عرفی نوای مرغ تو در هیچ باغ نیست	این نغمه خاص چمن اختراع ماست (عرفی شیرازی، بی‌تا: ۲۴۷)
دلیل جوهر عرفی همین دقیقه بس است	که اختراع سخن‌های آشنا کرده است (همان: ۲۲۰)
چو باغ دهر یکی تازه گلشنم طالب	بهار تازه من معنی جدید من است (طالب آملی، بی‌تا: ۳۱۰)

خیال‌بافی از آن پیشه ساختن طالب	که اختراع سخن‌های خوش قماش کنم (طالب آملی، بی تا: ۶۶۳)
طالب از هر روشی شیوه ما تازه‌تر است	روش ماست کز آن تازه‌تری نیست پدید (همان: ۴۴۴)
میرم از هر که باشد آشنای من کلیم	آشنای معنی بکرم که آن بیگانه است (کلیم کاشانی، ۱۳۶۲: ۱۰۰)
گر می آخر شده در فکر غزل باش کلیم	سخن تازه مگر کم ز شراب کهن است (همان: ۱۱۱)
چگونه معنی غیری برم که معنی خویش	دوباره بستن کفر است در طریقت ما (همان: ۱۰۵)
حسن در هر نظری جلوه دیگر دارد	سخن تازه محال است مکرر گردد (صائب تبریزی، ۱۳۷۱، ج ۴: ۱۵۷۹)
هیچ دردی بتیر از عافیت دائم نیست	تلخی تازه به از قند مکرر باشد (همان: ۱۶۶۳)
منصفان استاد داندم که از معنی و لفظ	شیوه تازه، نه رسم باستان آورده‌ام (همان، ج ۵: ۵۳۲۳)

با این تفاسیر می‌توان به این نتیجه رسید که در سبک هندی آنچه بیشترین اهمیت را داراست، ادای لفظ به گونه‌ای است که تا قبل از آن سابقه نداشته باشد و از رهگذر این الفاظ بدیع، آفریدن مضامین بکر و نو. درحقیقت، در شعر این دوره، گسست از سنت قدیم شعر فارسی به وضوح احساس می‌شود. تأکید بر نوجویی و توجه به مضامین نو و معنی بیگانه و تازگی در شعر -که از اصول بنیادین اندیشه این دوره است- شاعر را بر آن می‌دارد تا به جای مطالعه در آثار سنتی، خلاقیت را در درون خود و زندگی پیرامون خود بجوید و متکی به گذشتگان نباشد. همچنین آن‌ها «معنی تکراری و مضمون دیگران را ناپسند می‌دانند. تصویر و برداشت شاعر از اشیا باید تازه و تناسب‌های میان ایده‌ها و پدیده‌ها غریب و بی‌سابقه باشد» (فتوحی رودمجنی، ۱۳۹۵: ۳۳).

۲-۳- راهکارهای خلق مضمون

شاعران این سبک به برخی راهکارها برای خلق مضمون نو و معانی بیگانه اشاره کرده‌اند.

۲-۳-۱- تفکر و اندیشه

یکی از راهکارهایی که شاعران این سبک با تکیه بر آن به خلق مضمون تازه و معانی رنگین دست یازیده‌اند، تفکر آگاهانه و به خدمت گرفتن نیروی اندیشه است. این عنصر را می‌توان در مقایسه شیوه سروده شدن شعر آن‌ها با شعر شاعران سبک‌های قبل، به خوبی نشان داد؛ پیرامون این مسئله باید گفت شاعران دوره‌های قبل از سبک هندی، همواره از نیروی ماورایی سخن می‌گفتند که آن‌ها را وادار به سرودن شعر کرده است و از آن با عناوینی چون: هاتف، سروش غیبی، الاهی شعر، تابعه و... یاد کرده‌اند که در عالم بی‌خویشی بر آن‌ها وارد می‌شده است و به تعبیر منتقدی، «دانایی ایشان از جایی به ایشان الهام می‌شود. باید بنشینند تا فرشته الهام به سراغشان بیاید» (آشوری، ۱۳۷۷: ۹۴)؛ اما در سبک هندی این امر کمتر به چشم می‌خورد. چنین به نظر می‌رسد که آموزگار و الهام‌دهنده شاعر، اندیشه و تلاش فکری اوست.

بسامد ابیاتی که شاعران این سبک در آن به تفکر و اندیشه فراوان خود اشاره دارند، بسیار زیاد است. در اینجا ابیاتی معدود در این زمینه آورده می‌شود.

بس که باریک خیالی به تصرف طالب	در خمیر سخن از فکر تو مو می‌جویم (طالب آملی، بی تا: ۷۵۷)
عقل یونانی زبان را کس نمی‌فهمد بیا	جز سر کلک تو طالب ترجمانی نیستش (همان: ۶۳۶)
می‌نهم در زیر پای فکر کرسی از سپهر	تا به کف می‌آورم یک معنی برجسته را (کلیم کاشانی، ۱۳۶۲: ۸۶)
معنی بکر تراشی چه بود کوهکنی	خامه فکر کم از تیشه فرهاد نشد (همان: ۱۷۴)
خون در جگرم کرده رم طایر معنی	تا بر سر تیر قلم فکر رسیده (همان: ۹۷)
تا کار تیشه آید از ناخن تفکر	گوهر به کان معنی آخر شدن ندارد (همان: ۱۴۸)
سوخت صائب فکر تا آمد به انجام این غزل	این زمین‌ها هر که پیدا می‌کند، اینش سزاست (صائب تبریزی، ۱۳۷۱، ج ۲: ۴۸۱)
از تأمل می‌شود شایسته تحسین سخن	پیچ و تاب فکر سازد غنچه را رنگین سخن (همان: ۲۹۷۲)
گر بیفشارند پای خامه را ارباب فکر	زود با عرش برین هم ساق می‌گردد سخن (همان، ج ۶: ۲۹۲۴)

در توضیح این امر باید گفت، شاعران سبک هندی از هاتف و سروش غیبی و الاهی شعر، که الهام‌کننده شعرند، چندان سخنی به میان نمی‌آورند. گرچه گاه‌گاه به تعبیری از قبیل «فیض عالم بالا» برمی‌خوریم، اما عقیده غالب در این عصر، آن است که شعر محصول تلاش اندیشه و تأمل و فکر شاعر است. در واقع، یکی از شاخصه‌های زمینی شدن که در فرایند سروده شدن شعر این دوره تأثیر بسزایی داشته، تفکر آگاهانه و جولان گسترده عقل، در هنگام سروده شدن شعر است؛ یا به بیانی دیگر، در شکل‌گیری سبک هندی، پس از مکتب وقوع «ما شاهد استحاله احساسات واقعی به تفکرات واقعی هستیم؛ بدین معنی که احساسات و عواطف موجود در شعر وقوع، در سبک هندی جای خود را به تأثرات ناشی از مکاشفه‌های عقلی می‌دهد. در سبک هندی فرمول کار، بیخودی شاعر و فراموشی جهان اطراف و تمرکز روحی در یک نقطه معین نیست؛ برعکس، در این سبک، اصول کار مبتنی بر تفکر آگاهانه، حلول عمودی در اشیا و سفر در وادی زبان، با زاد راه خیال و ژرف‌اندیشی عاقلانه است» (حسینی، ۱۳۶۷: ۹۰)؛ به‌همین دلیل است که تفکر طولانی و دقیق شدن در عناصر طبیعت یکی از راهکارهای اصلی خلق مضمون تازه در شعر آنان است.

۲-۳-۲- خاموشی

از دیگر راهکارهایی که شاعران این سبک، آن را لازمه کشف مضامین باریک و معانی نازک دانسته‌اند، خاموشی است که چندان با تفکر و اندیشه بی‌ارتباط نیست، زیرا چنین به نظر می‌رسد که مقصود آن‌ها از خاموشی، رسیدن به تمرکز لازم برای سرودن شعر باشد.

بشـنو ترانـه عشق ای بلبـل بلاغت	بیدار ساز گوشـت در خواب کن زبان را (عرفی شیرازی، بی‌تا: ۲۱۴)
تا نبندی لب نگرده صاف عرفی دانشـت	باده پـالای شراب راز خاموشی بـود (همان: ۲۶۶)
طالب خموش باش که با گوش دشمن است	این نغمه‌های تـازه شیون چکیده را (طالب آملی، بی‌تا: ۲۳۲)
از خموشی گوهر مقصود می‌آید به دست	هیچ غواصی نکرد آن‌کس که پاس‌دم نداشت (کلیم کاشانی، ۱۳۶۲: ۱۲۹)
بی سخن روشن‌دلان بهتر به مضمون می‌رسند	نامه واکرده اینجا نامه سربسته است (صائب تبریزی، ۱۳۷۱، ج ۲: ۵۵۸)
در خموشی می‌توان صائب به معنی راه برد	مایه غواص گوهر جو نفس دزدیدن است (همان: ۵۴۳)
چون صدف هر کس که دندان بر سر دندان نهد	گوهر شهوار جای حرفش آید بر زبان (همان، ج ۶: ۲۸۹۵)

۲-۴- منابع و آبخورهای کشف مضامین تازه

با دگرگونی‌هایی که در این دوره در حوزه موضوع شعر صورت گرفت و تأکیدی که بر مضمون بکر و معانی بیگانه داشتند، طبیعی می‌نماید که می‌بایست منابع و آبخورهای شاعران نیز دچار تحول شود. در سبک خراسانی شاعران اغلب تصاویر شعری خود را از دربارها، جنگ‌ها و طبیعت واقعی پیرامون‌شان اخذ می‌کردند. شاعران سبک عراقی نیز منابع شاعران عوالم غیب بود و آن‌ها بر این باور بودند که شعر به آن‌ها تلقین می‌شود.

شاعر سبک هندی راهی متفاوت را می‌پیماید. از آنجایی که در این دوره موضوعات رسمی شکسته می‌شود، شاعران مضامین شعری خود را دیگر از کتاب‌ها و اشعار گذشتگان به دست نمی‌آورند، بلکه عناصر پیرامون منبع اصلی آنان است و به همین سبب، شاعر به خود اجازه می‌دهد از هر جایی و هر چیزی، مضمون تازه را -که اساس کار شاعران این دوره است- صید کند؛ همه اجزای ساده آفرینش و طبیعت پیرامون، زندگی عادی توده مردم و... در نگاه دقیق اینان می‌تواند منبعی برای یافتن مضمون تازه باشد و این امر با ساختن مناسبات انتزاعی و پیوندهای خیالی میان این پدیده‌ها و اندیشه درونی شکل می‌گیرد. در ادامه، به برخی از این منابع که در شعر آن‌ها وارد شده است، اشاره می‌شود:

درس معنی در کهن اوراق کس در کار نیست	دیده بگشا کین رقم بر هر در و دیوار هست (عرفی شیرازی، بی‌تا: ۲۴۲)
نیم به فصل خزان عرفی از چمن غافل	ترانه‌های ز نواهای زاغ می‌دزدم (همان: ۳۳۴)

ز مژگان غزالان خامه‌ها سر کرده‌ای طالب	رقم زن بر بیاض دیده این اشعار عالی را (طالب آملی، بی تا: ۲۲۶)
روز و شب در صیدگاه معنی‌ام گسترده دام	انتظار صید ناکرده شکاری می‌کشم (همان: ۷۵۴)
موشکافان را کتاب و دفتری در کار نیست	مصراع پیچیده موی میان ما را بس است (صائب تبریزی، ۱۳۷۱، ج ۲: ۵۰۵)
ندارد دیده کوتاه‌بینان نور آگاهی	و گرنه هست در هر نقطه پنهان یک جهان معنی (همان، ج ۶: ۳۳۰۵)
اگر باریک گردی بر تو این معنی شود روشن	که در هر خار پوشیده است چندین گلستان معنی (همان)

این امر، البته طبیعی می‌نماید، زیرا در دوره صفوی و سبک شکل‌گرفته نوین، شعر فارسی راهی متفاوت را پیمود و «گویی شعر، از شکوه و جلال آسمانی افتاد و زمینی شد» (صورتگر، ۱۳۴۵: ۱۹۵). پیرامون تغییر و دگرگونی نگرش شاعران در این دوره و این سبک، باید گفت که «شعر عارفانه قدیم، ذوقِ نوجو و تحول‌طلب جدید را سیراب نمی‌کرد. سخنی می‌بایست که از اکنون و امروز و واقعیات زندگی مردم بگوید. مخاطبان ادبیات مردم عوام بودند و ادبیات با یافتن مخاطبان تازه، چهره‌ای تازه پیدا کرده بود. اینک مردم کوچه و بازار مصرف‌کننده شعر بودند و هنر شعر، مشتاقان خود را نه در دربار و خانقاه و حلقات صوفیانه، بلکه در کوچه و بازار می‌یافت. شعر به تدریج به میان مردم آمد؛ ذهن عوام به جهت محدود بودن به محسوسات و واقعیات زندگی، هنر واقع‌گرا را بیش از دیگر هنرها می‌پسندد. زمینی فکر می‌کند و آرمان‌های خود را در دنیای واقعی می‌جوید، نه در آسمان‌ها یا در گذشته تاریخی» (فتوحی رودمعه‌جنی، ۱۳۸۵: ۵۱). این دلایل سبب شده است تا شاعران این سبک، که بیشترین تمایل‌شان آفریدن و خلق مضامین تازه بوده است، در همه مشاهدات خود به دنبال شکار صحنه‌هایی باشند که بتوان از خلال آن‌ها به معنی‌ای دلخواه و بکر دست یافت؛ به این دلیل، الهام از تجارب روزمره، موجودات و اشیای محیط زندگی یکی از منابعی است که شاعران این سبک، همواره به آن نظر داشته و معانی رنگینی را از دل آن‌ها بیرون کشیده‌اند.

۳- نتیجه

در قرن دهم هجری، با روی کار آمدن دولت صفویه، تحولی اساسی و شگرف در جامعه ایران و به تبع آن شعر فارسی، که همواره مهم‌ترین و اصلی‌ترین رسانه این سرزمین بوده است، رخ داد و در ادامه، سبب پیدایش سبکی در ادبیات فارسی شد که به سبک هندی شهرت یافت. شاعران این سبک نه همانند شاعران سبک خراسانی به دنبال تقلید بی چون و چرا از طبیعت و عناصر آن بودند و نه همانند شاعران عارف‌مسلک سبک عراقی، دیدشان کاملاً درونی و آن‌جهانی بود. اینان هم به دنیای بیرون و عناصر آن توجه داشتند و هم دنیای درون و حالات و سکناات روحی و روانی خود، و در این راستا، به تلفیقی بین درون و بیرون دست زدند و همه این موارد، تنها در یک بیت اتفاق می‌افتاد؛ از این رو، توجه به مضمون و مضمون‌پردازی، به مهم‌ترین مشغله‌های ذهنی شاعران این سبک تبدیل شد و در کمتر دیوانی می‌توان سراغ گرفت که صاحب آن از اندیشه یافتن مضمون تازه و معنی نو فارغ باشد. این توجه به حدی است که مضمون و مترادفات آن به وضوح به شعر آن‌ها نیز وارد و موضوع سخن واقع شده است. با توجه به اشعار خود شاعران این سبک می‌توان گفت مضمون و مترادفات آن، شبکه‌ای از پیوندها و ارتباطات میان واژگان یک بیت است که با تلاش زیاد و کشف تناسبات لفظی و معنوی حاصل می‌شود و از این رو، درک و

فهم آن بسیار دشوار است؛ علاوه‌براین، مضمون و مترادفات آن می‌بایست بیان سخن به شکلی تازه و بکر باشد که به‌واسطه تفکر و اندیشه فراوان، و دقیق‌شدن در همه عناصر هستی، زندگی عادی و اجزای طبیعت به‌دست می‌آید و به‌همین دلیل، باعث خلق شادی برای شاعر و مخاطبان او می‌شود.

۴- منابع

- آشوری، داریوش. (۱۳۷۷). شعر و اندیشه، تهران: نشر مرکز.
- آملی، طالب. (بی‌تا). کلیات اشعار، به اهتمام و تصحیح و تحشیه شهاب طاهری. تهران: سنایی.
- اسماعیلی، مراد؛ حسن‌پور آلاشتی، حسین. (۱۳۹۳). بررسی تمایز و قیاس‌ناپذیری سبک هندی با سبک‌های قبل از آن، از چشم‌انداز نظریه تامس کوهن، شعرپژوهی، ۶(۳): ۲۱-۴۴.
- براون، ادوارد. (۱۳۷۵). تاریخ ادبیات ایران از صفویه تا عصر حاضر، ترجمه بهرام مقدادی، تحشیه و تعلیق ضیاءالدین سجادی و عبدالحسین نوایی، تهران: مروارید.
- حسن‌پور آلاشتی، حسین. (۱۳۸۴الف). معنی بیگانه در شعر صائب تبریزی، زبان و ادب فارسی، ۴۸(۱۹۶): ۶۹-۸۴.
- حسن‌پور آلاشتی، حسین. (۱۳۸۴ب). طرز تازه: سبک شناسی غزل سبک هندی، تهران: سخن.
- حسینی، حسن. (۱۳۶۷). بیدل، سپهری و سبک هندی، تهران: سروش.
- خاتمی، احمد. (۱۳۷۱). سبک هندی و دوره بازگشت (یا نشانه‌هایی از سبک هندی در شعر دوره اول بازگشت ادبی)، ناشر: بهارستان.
- زرین‌کوب، عبدالحسین. (بی‌تا). از گذشته ادبی ایران، تهران: سخن.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۷۸). ادبیات فارسی از عصر جامی تا روزگار ما، ترجمه حجت‌الله اصیل، تهران: نشر نی.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۷۴). سبک‌شناسی شعر. انتشارات فردوس.
- صائب تبریزی، محمدعلی. (۱۳۷۱). دیوان صائب تبریزی، به کوشش محمد قهرمان، دوره ۶ جلدی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۶۳). تاریخ ادبیات در ایران، جلد چهارم و پنجم، تهران: انتشارات فردوسی.
- صورتگر، لطفعلی. (۱۳۴۵). منظومه‌های غنایی ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- عرفی شیرازی. (بی‌تا). کلیات عرفی شیرازی، به کوشش جواهری «وجدی»، تهران: سنایی.
- فتوحی رودمعجنی، محمود. (۱۳۸۵). نقد ادبی در سبک هندی، تهران: انتشارات سخن.
- فتوحی رودمعجنی، محمود. (۱۳۹۵). مضمون در فن شعر سبک هندی، نقد ادبی، ۹(۳۴): ۱۱۹-۱۵۶.
- کاشانی، کلیم. (۱۳۶۲). دیوان کلیم کاشانی، با مقدمه و حواشی و فرهنگ لغات مهدی افشار، تهران: انتشارات زرین.
- مجبتی، مجتبی. (۱۳۸۸). از معنا تا صورت: طبقه‌بندی و تحلیل ریشه‌ها، زمینه‌ها، نظریه‌ها، جریان‌ها، رویکردها، اندیشه‌ها و آثار مهم نقد ادبی و ادبیات فارسی، تهران: سخن.
- مؤمن، زین‌العابدین. (۱۳۷۱). تحول شعر فارسی، تهران: طهوری.
- نعمانی، شبلی. (۱۳۶۸). شعرالعجم یا تاریخ شعرا و ادبیات ایران، جلد ۳، ۴ و ۵، ترجمه سید محمدتقی فخر داعی گیلانی، چاپخانه آشنا.